

Jutte rahva suust

Palju jutte ja muistendeid on meieni toonud Jaan Lattik – karmi ja kauni Karula hinge parim luulendaja. Kuid on ka teisi jutte, mis tulnud otse rahvasuust. Mõned neist on juba õige uinunud, nii et mäletatakse vaid mõnerealist kokkuvõtet.

(Helbe Merila-Lattik, Karula ajalooramatute „Karm ja kaunis Karula“ autor)

Karula kirik, Lüllemäe, Raudjärv

Karula vana kiriku peaukse kõrvale olevat siseseina inimese kõrgusel asuvasse maakivisse rist raiutud tähistamaks kohta, kuhu on üks neitsi sisse müüritud.

Üks legend jutustab, et siia olla Maarja sisse müüritud. Maarja olnud leeritüdruk. Kui leerilaste käest küsitud, kes tahaks kiriku võtmeid kanda, vastanud vaga Maarja, et tema tahaks. Teda oli siis õnnistatud ja pandud müüri. Selle järgi nimetati kirik Maarja kirikuks (Karula kirik on pühitsetud Püha Neitsi Maarja Taevasseminekule).

Sellel legendil on Karulas mitu varianti.

Eduard Prantsu mälestustes 1993 toimunud tema vanaisa Jüri Prantsu jutu järgi kõik hoopis selliselt: Mõned inimesed on veidi Lüllemäest küll kirjutanud aga mitte nii nagu need juhtumid on olnud Lüllemäel. Lüllemäe oli väga palju aastaid tagasi metsade sees koobasasula, kus inimesed on elanud koobastes.

Lüllemäe asula leidsid vanade sõdade ajal Liivi sõjaväe diviisi sõdurid oma väepealiku Lüllega, kes leitud asula tähistasid Lülle nimega. Kui Lüllemäe leiti metsa seest, oli kirik, aidad ja kõrts varemeis. Kui need sõjaaegsed valitsejad jäid valitsema, taastati ka Lüllemäe kirik, aidad, kõrts ja õpetaja maja. Eks need karmid valitsejad muutsid inimeste elu väga raskeks. Inimesed kes ei suutnud oma härrasid teenida ega sallinud neid, põgenesid veelgi sügavamasse metsa kuhu ehitasid omale järsu mäe kaldale puukindluse. Nii sündis Lüllemäelt kolme kilomeetri kaugusele mägede keskele uus asula Matsla (Madsa?) kindlus. Matsla kindluse ehitajateks olid kolm venda - Matsu Jaak, Jüri ja Jakob. Need vennad olid suured tugevad mehed, kes rõhujaid ei sallinud. Kui rõhujad hakkasid Lüllemäe kirikut taastama, siis see, mis päeval ehitati, tolle vennad lõhkusid öösel maha. Kui Lüller sai teada, et Matsu Jaagu pruut on tema teenri tütar Anu, laskis Lüller kiriku seina sisse mürseppadel augu jätta, kuhu müüriti Jaagu pruut Anu.

Kui Jaak sai teada, et Lüller tema pruudi kiriku seina sisse müürinud, ajasid vennad kogu kihelkonna mehed kokku ja tungisid Lüllerile kallale, põletasid kogu Lüllemäel olevad hooned vabastasid Anu ja tapsid ka pastor-kõrtsmik Lülleri. Lülleri pojad pääsesid põgenema ja tulid suurema abiväega tagasi, vallutasid asula tagasi ja hakkasid uuesti Lüllemäed üles ehitama. Lülleri pojad tegid otsuse kolme venna kindlus metsast üles leida ja maha põletada, Jaagu pruut Anu üles leida, uuesti Lüllemäele tuua ja seina sisse müürida, kas elusalt või surnult. Lülleri pojad ehitasid oma isale ilusa kalmukäapa praeguse Lüllemäe kooli vastu kaldale, kuhu on veel alles jäänud kaks väga vana puud. Kui vennad Matslad teada said, et haua kääbas valmis on, tulid öösel ja lõhkusid hauakääpa maha, poosid vana surnud Lülleri üles ja läksid metsa tagasi.

Kui Lülleri pojad hommikul nägid, mis isaga tehtud, ajasid oma väed metsa kindlust otsima. Kindlust niipea ei leitud ja rahva tasumine kestis edasi. Üks Lülleri poegadest sai jalast haavata. Peale haava paranemist ta enam ei julgenud metsa minna ja jäi kirikumajja, kus ühel päeval varahommikul nägi, et Anu tuli oma ema juurde. Ta laskis oma kaitsjatel Anu kinni võtta ja kiriku müüri sisse müürida. Kui ema sai teada, et lombakas on tema tütre müüri sisse müürinud, tappis Anu ema lombaka kirikumajja söögilaua taha ära, jooksis metsa kindluse juurde Jaagule teatama, et ta oma pruuti päästma tuleks, aga Anut enam päästa ei õnnestunud ja nii jäigi tüdruk Lüllemäe müüri sisse ja võib-olla on praegugi seal, nagu rahvasuu räägib. Suure leina ja vihaga läksid vennad metsa tagasi kus otsustati rõhujale karmilt kätte maksta. Metsas alustati selleks ettevalmistusi.

Kättetasumist alustada ei saadud, sest kui Anu ema tuli kindluse juurde, juhtusid Lüllerite luurajad nägema, kuhu Anu ema läks ja leidsid kindluse peidupaiga üles. Kindlust veel vallutada ei õnnestunud, vallutajad tõrjuti tagasi ja Lülleri teine poeg kaotas oma käe.

Nii möödusid aastad, Lüllerid taastasid Lüllemäe ega julgenud enam Matslale kallale minna. Lülleri pojad ei saanud pärast omavahel läbi, terve vend ajas oma ühe käega venna Lüllemäelt minema, ta ära ei läinud, läks siis mäest alla järve äärde, kuhu ehitas omale maja, mis on veel alles, seda maja nimetatakse praegugi köstrimajaks, sest too vend hakkas köstriks.

Köstril ei olnud head meelt selle üle, et Matsla rahvas elab hästi ja talle midagi ei anna, ei tule kirikusse ega lase ennast ristida. Ta ajas oma väed uuesti rünnakule, vallutas maad kuni Rebasemõisani ära, ehitas Rebasemõisa mäele rehe ja pojale kivimaja. Poeg ei saanud ka Matsla rahvaga läbi, kogu aeg olid sõjatülid. Ühel päeval läks köstri poeg hobusega metsa ratsutama, kus kolm venda võtsid ta kinni ja uputasid ta Raudjärve, hobuse viisid oma kindlusse. Kui köster sai teada, et ta poeg on kadunud, ajas oma väed kokku ja tungis Matsla rahvale kallale. Matsla rahvas ei olnud selleks hästi ettevalmistatud ja kaotus oli suur. Puukindlus põletati maani maha, vennad said surma, Anu ema pääses, jooksis metsa ja uputas enda väikesesse järve mida praegu nimetatakse Raudjärveks, sest naise nimi oli Raua Manni. Peale kindluse maha põletamist oli Matsla rahval rasked ajad. Köster võttis maad ära ja muutis rahva orjadeks, kellelgi ei olnud enam mingit kaitset, inimesed pidid kõik oma viljad andma köstrile. Kes seda ei teinud sellelt võeti vägivaldselt. Kui käsku ei täidetud viidi rehe juurde kivi peale, kus peksti inimesi.

Kullamägi

Lüllemäe asula lõunaserval asub Kullamägi. Rahvasuu teab pajatada, et kord olla sellel mäe nõlval vanapagan kulda sulatanud. Vanataat taevast näinud tema tegevust ja saatnud Lüllemäe kohale pikse põrutama. Vanatühi ehmunud ja põgenenud kiiresti maa alla. Kullapada läinud ümber ja veerenud nõlvast alla. Sulakuld põletanud kõik lilled ja taimed oma teel. Sellepärast saanudki kungas nimeks Kullamägi, kuigi pärast kasvanud siin ainult jaanililled.

Raudjärv

See on väike, väga sügav, väga külma veega järveke. Vanasti olnud sellel kohal, kus nüüd järv lainetab, suur ja tore loss. Lossiomanikud rikkad ja võimsad, kuid õelad ja halastamatud oma talupoegade vastu.

Ühel ööl aga saabus kättemaks – pikne löi lossi torni ja loss vajus mürinal maa sügavusse. Sellel kohal avanes Raudjärv, mille vesi on raudkülm külmade südamete tõttu, mida ta oma voogude all varjab.

Ähijärv

Ähijärv on selle laialdase metsa-ala lõunaosa, mis Õrust algab, üle Lustimõisa ja Haabsaare kuni Saruni välja ulatub. Põhjaotsas on Ähijärv lahtine, piiratud kungastest, siis kaob järv neemede ja poolsaarte vahele metsa. Kaugel inimasulaist on järve lõunaots, lausa suurte laante vahel. Järve veeres elati juba ennevanasti. Vilimiku oja lähistelt ja Alakonnu metsast on teada muistse aja matusepaigad.

Piki järve jookseb Karula ja Vana-Antsla piir. Seda mööda üle vee sõitnud muiste üks Karula pärisärra oma süsimustade hobustega ja sellest on tänapäevani tume joon piki järve veel näha, kui ainult vaadata oskab.

Kaks järve

Neid on kaks. Mõlemad sügavad ja musta pinnaga, nii et ei ole kustki põhja näha. Seepärast kutsutakse neid suur ja väike Mustjärv. Asuvad keset suurt metsa.

Kui sõita Antsla poolt Karulasse mitte maanteed, vaid läbi metsa liivakaid sügavaid rööpaid mööda, mida sinna ette on sõtkunud mitmed põlved puuassidest kuni vedruvankrini ja pika troskani, siis vaatab sõitjale maa seest puude latvade tagant vastu kaks silma. Üks väiksem, teine suurem, üks poolkinni, aga teine pärani lahti.

Kumb neist on sügavam ehk kumb madalam, seda vist keegi ei tea. Vaevalt on keegi nende lainetel kunagi sõudnud. Kes viiks lootsiku või küna nii kaugemale metsa?

Karjalapsedki ei söanda suplema minna, vesi külm ja kaldad võsaga kinni kasvanud. Need on nagu vihased silmaripsmed või kulnud, mis ehivad musta sügavat silma.

Tormi ega viha ei ole järvede pinnal peaaegu millalgi nähtud kõndimas. Puud ümberringi varjavad veepinda tuule ja tormi eest. Mets nii suur ja mehine igal pool, et annab läbi kiskuda. Üht asja teab igamees. Tunneb järvede elulugu. Teab, kuidas said väike ja suur Mustjärv laia laande. Sangaste poolt tuli mõirates suur must härg. Vihane, mis hirmus. Kandis sarvedel suurt äikesepilve. Metsas jäi seisma. Kaapis sõraga kaks korda, lõhkus maasse kaks sügavat auku. Selle juures kukkus pilv sarvi otsast, lõhkes kaheks, ja järved olidki sündinud. Härg pööris tagasi. Mets aina kajas vihastest häälest.

Neil kahel järvel on olemas salasidemed ühe kolmanda järvega. See on tüki maad eemal. Päril mõni kilomeeter. Maa alt läheb salateed. See kolmas on Õdrijärv. Kahest mustast hästi suurem...

Kui mustadel järvedel vesi langeb, veepind alla vajub, otsekohe tõuseb Õdrijärve vesi. Kui seal vesi alaneb, ajavad mustad järved oma rinna ette.

Oli üks vana mees. Nimi ei olnud tal sugugi ilus. Rahvas hüüdis teda Tsiapussu Madiseks. Aga nimi küll ei rikkunud seda meest. Tema teadis täpselt jutustada, missugused salasidemed olid kahel järvel kolmandaga.

Neid ühendas vaimude tee. Allmaa vaimud liikusid järvede vahelisel teerajal.

Läksid mustast järvest Õdri juurde ja küsisid: „Õdrikõni, sõsarõkõni, anna mustale juua.“

Kohe liikus vesi õõnsust mööda mustade järvede sihis. Vaimud ise käisid seni teist teed mööda või tulid Õdrijärve pinnale ja vahtisid päikest, metsi kui ka juhuslikke möödaminejaid.

Mõni teine kord tulid allmaa vaimud välja maanteele ja löid seal tantsu või laulsid. Teekäijad on küllalt neid valgeid olevusi oma silmaga näinud. Vana Hansi peremeest olid nad kord saatnud tüki maad kiriku poole, kui see hilja õhtul kodunt välja oli sõitnud. Viimane oli alles kiriku kohal maha jäänud. Läänud kirikuaknast sisse. Peremehel ei jäänud muud üle, kui võtnud kübara peast ja ütelnud, et Jumal olgu temale patusele armuline.

Ega see naljaasi ei ole, kui teise maailma elanik saadab teekäijat mitu kilomeetrit järgemööda.

Kadunud küll vahel ära, aga varsti liikunud jällegi risti üle tee. Üks neist maa-alustest oskas väga hästi laulda. Tema viis pidi olema kurb ja õrn. Madis oli ise seda kuulnud ja katsus järele teha. Temal ei läinud hästi korda, aga tegi katsed.

Sõnadest selgus niipalju, et laulja olnud mahajäetud mõrjsja. Oli kord maa peal elanud, oli olnud põhjatu õnnelik. Siis tulnud teine ja võtnud peigmehe käest. Meelitanud magusate sõnadega kaugemale maale.

Unustatud tütarlaps käinud Õdrijärvel nutmas, ja ühel päeval oli ta järve kadunud, muutudes näkiks või allveevaimuks, kes käis ühes teistega järvede salateed.

Kui aega jätkus, käis rahutu vaim maanteel, tantsis ja laulis inimestele ette, kui kaduv on kõik siin maailmas.

Pikkjärv

Valga-Karula maantee ääres, Vissi õigeusu kiriku kohal välgatab metsaste kallaste vahel laiguke järve. See on Karula Pikkjärv. Ida-lääne suunas on järv kolm kilomeetrit pikk, kuid laiust kõigest kuni 100 meetrit. Seetõttu tundub ta kaldalt vaadates pigem laia jõena. Järve idaosas asus vanasti Kirbu karjamõis.

Kuulsa Karula ja Kaagjärve mõisniku Nikolai von Grote (hüüdnimega „Nink“) ajal rajati juba niigi maalilise Pikkjärve äärde park kõnniteede, puhke- ja supluskohtadega. Kuid kokkuhoiu ja aja säästmise nimel arutlenud vana Nink nii: „Minema palju aiga, kui sõitma Kirpu mõisa ümber pika järve. Nink minu tahap ehitama see üks tore sild üle järve, siis ei raiskama see aiga nink ei kuluma vankri ja see reeraud.“

Ninkil olnud päris tõsine plaan Pikkjärvele kitsamas kohas silla ehitamine. Kohale olid juba tellitud Saksamaalt loodijad ja plaanijad, kuid alanud Esimene ilmasõda tõmbas kõigele kriipsu.

Pikkjärve kool

Vana Karula rahva juttude järgi on Pikkjärve kool ehitatud pastor Visse algatusel. Tema nime järgi hakati kooli kutsuma Vissi kooliks. Vissi kool kandis kaua seda nime. Peale I Maailmasõda, kui Eesti Vabariik alustas oma elu, kustus vana nimi ja uueks nimeks sai Pikkjärve kool. Koolihoone, kirik ja õpetajamaja on ehitatud pastor Visse oleku ajal. Kirik ja kivimaja on ehitatud suurtest maakividest,

Õpetajamaja aga puust. Pastor Visse ei saanud Karula paruniga hästi läbi ja parun ei lasknud tal õpetajamaja enam kividest ehitada, sest maakive oli parun lubanud Vissel võtta ainult kiriku ümbruse põldudel. Teiseks oli see, et kiriku ehituse ajal kui torni ehitati, kukkus meister torni juures alla ja sai surma. Kiriku ehitus oli siis seisnud ligi aasta enne kui uus meister tuli ja lõpetas Vissi kiriku tornide ehituse. Vissi kiriku juurest Valga poole ehtas Visse omale ka Monopoli, mis oli viina, õlle ja piirituse müügil ainuke tuluallikas pastor Vissel.

Pikkjärve ümbruses ei ole enam ajaloolisi mälestisi säilinud, need on kohalikud inimesed ära lammutanud. Nutupedaja lõikasid maha Valga EPT maaparandajad, ka kuhja ja ristikivi hävis maaparanduse ajal. Nende asupaigad olid Vissi surnuaia taga. Ristikivi asus kunagise vana Rootsi sõja ajal langenud sõdurite hauakääpal, kuhjakivi aga Parmu tee ääres teekaldal, kus sai kiriku ehituse ajal surma kivide vedaja Kuhja. Kivi oli raske, hobune ei jõudnud kivi ära vedada, vedaja lõi hobust, hobune tõmbas rooma katki. Kui mees läks neid vahetama lõi hobune ta jalaga surnuks. Kivi ära vedada ei suudetud ja nii jäigi mehe surmapaiga juurde kivi, mille nimeks sai mehe nime järgi kuhjakivi.

Viisipalu kuusik

Viisipalu kuusetihnikus vanas kruusaaugus elanud vanasti vanatühi oma poegadega. Käinud aga musta emisena üle tee, kari põrsaid järel. Ei saadud teisest enne lahti, kui ehitati Vissi kirik ja preester kruusaaugu õnnistas.

Ristiga kivi

Kaku laanes tee ääres oli ristiga kivi. Kuidas ta sinna saanud, ei ole teada. Rahvasuu pajatab, et siinkohal olla kokku põrganud kaks pulmarongi, kus üks pruut oli töötanud mõlemale peigmehele truudust. Vaielnud mehed, kummal on enam õigust neiuaga abielluda. Ja kui kumbki järele ei andnud, kärjastatud truudusetu pruut hobuste vahel lõhki – pool kummalegi.

Sammal

Jaan Lattiku vanaisa teadis täpselt jutustada, kust sammal olevat saadud ja kuidas ta metsa alla olevat kasvama hakanud. Muidugi sündinud see kõik väga vanasti, ennemuiste, siis, kui veel väga kanged mehed maa peal elanud ja kui inimesed loomade jutust veel aru saanud. Kord sõitnud üks mees läbi metsa hilja õhtul. Parajasti sadanud noort lund. Samasugune lumi, kui meiegi päevil, muudkui lumehelbed olnud siis poole suuremad. Mees kuulnud, kuidas lumekübemed enda keskel rääkinud: "Katame, katame kinni puude juured, katame sood ja rabad, muidu teeb meie peremees neile liiga." Nii lausunud lumesädemed ja kukkunud tasakesi metsa alla maha. Mees olevat selgesti sõnu kuulnud, pidanud naljapärasest hobusegi kinni, et paremini kuulata ja kogu mets olevat tasast kõnet täis olnud "katame, katame kinni..."

Äkki näinud mees enda läheduses iseäralikku sinavat valgust, mõelnud esimesel silmapilgul, et need on muidugi soe silmad, aga varsti olnud selge, et see valgus palju suurem oli. Maa alt, otse suure puu tüve alt, paistnud tulekuma ja ja sealt kuma keskelt tulnud välja väike halli habemega mees, kellel suur kott kaenla all. Vanamees pöördunud kolm korda kannu peal ringi, avanud siis kotisuu ja võtnud kotist välja veel suuremad habemed, kui tal endal lõuaotsas olnud - neid hakanud ta tükkideks kiskuma ja metsa alla pilduma, ise selle juures kõneldes: "Katan teid, katan, puujuurekesed, kinni oma habemega, et teil külm ei oleks, kui pakane tuleb. Sest ka tema tütreid on külmad, lumekübemetel on külmad käed."

Nii katnud siis lumehelbed ülalt metsaalust kinni ja väike vanamees pildunud oma habemetükke maa peale puude alla katteks. Kui kotitais otsa saanud, võtnud ta lõuaotsast habeme ja kiskunud selle ka tükkideks. Ühe habemetutsi visanud ka kohkunud mehele vastu pead, see jäänud sinna peatuma. Kui mees hommikul koju jõudnud, olnud ta pea hall nagu põdrasammal ja lõuaotsas olnud pikk hall habe. Mees olevat väga vanaks elanud ja kõikidele olevat ta jutustanud seda lugu, kuidas sammal metsa alla sai. Kes ei olevat tahtnud uskuda, sellele näidanud ta siis käega oma sammaldanud pea peale, silunud oma halli habet ja igaüks jäänud siis vait. Aukartus olnud suur niisuguse pea ees.

Siit ja sealt kokku korjanud Toivo Kotov